

Универзитет у Београду, Институт за филозофију и
друштвену теорију, Београд

DOI 10.5937/kultura1442093M

УДК 791.23:1(091)

оригиналан научни рад

АГЕНТ СМИТ – ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ

Сажетак: *Текст анализира преображаје лика Агента Смита у филмској трилогији Матрикс на залеђу Хегелових идеја изложених у „Филозофији историје”. Догађање у трилогији сагледава се као напредовање свести о слободи и међусобном признању људи и вештачких интелигенција. Агент Смит је кључна личност у том процесу јер захваљујући Смиту као вирусу а) Нео постаје Одабрани, б) људи увиђају да право на живот и слободу не имплицира уништење матрикса и машина и ц) вештачке интелигенције увиђају да морају признати људима право на буђење и опстанак уколико желе да постигну равнотежу. Такође, анализира се и улога сплета Архитекта-Пророчица као творца плана који Смит и Нео остварују, у равнотежење виртуалног света, те се показује могућност једне теодицеје њиховог деловања.*

Кључне речи: *Матрикс, Нео, филозофија историје, Вацауски, Хегел, теодицеја*

Напросто је невероватно да у филозофској литератури о трилогији Матрикс не постоји ни један једини текст који би се иоле озбиљније бавио Агентом Смитом.¹ Писано је о свему и свачему, о свим могућим и немогућим аспектима трилогије, али Неова „супротност”, његов „негатив” (III

¹ Текст је настао у оквиру пројекта Института за филозофију и друштвену теорију који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије под бројем 179049. Искрено захваљујем коуреднику темата, колеги Александру Прњату, зато што се уопште није обазирао на моје изговоре зашто се не могу посветити писању овог текста.

0.28.30)² као такав очито није био довољно инспиративан за теоретичаре.³

Три најчешћа места која се помињу у вези са Смитом јесу његови разговори с Морфеусом и са Шифрантом у првом делу, те оно што говори при крају гигантомахије с Неом у трећем. На тим местима Агент Смит прича важне ствари свакако, али *само прича*. Међутим, ни Смит ни Нео у Матриксу⁴ не мењају се зато што причају већ зато што раде, непрестано раде и с тога ова трилогија није досадан „филозофски” филм и јесте филозофски *филм*. Отуд следи да се и оно што ликови говоре и шта постају мора разумевати (и) на залеђу њиховог делања.

У претходном тексту⁵ анализирао сам како се Нео мења; у овом тексту понудићу прилоге за хегеловски инспирисану анализу промена у лику Агента Смита.⁶ Као филозофа, више ме брину питања него одговори, јер „питање нас подстиче, Нео” (I 0.11.02). Стога, читалац не треба очекивати да ће у тексту пронаћи одговоре на сва постављена питања.

Пођимо од Смитовог имена. Шта значи „Агент Смит”? Да, чудно питање, али не и бесмислено. Наравно, Смитово име као и имена других агената указују на њихову безличност, али то је код Смита уистину понајмање важно, јер: „Гле, ја сам створио ковача који распаљује угљевље и вади оруђе за свој посао, ја сам створио и крвника да убија” (Исаија 54.16). Ако *noten* јесте *omen*, онда нам ово место из старозаветне

2 Дијалози ће бити цитирани према редном броју филма (I, II, III) иза чега следи сат, минут и секунда њиховог почетка и, по потреби, минут и секунда њиховог краја. Подаци о самим филмовима и текстовима сценарија налазе се на крају текста. Сва подвлачења у цитатима јесу моја.

3 У Матриковом речнику од 15 страница, Смит чак нема ни властиту одредницу, већ се наводи под одредницом „Агенти (Смит, Браун и Џонс)”; уп. Yeffeth, G. (ed.) (2003) *Taking the Red Pill. Science, Philosophy and Religion in the Matrix*, Chichester: Summersdale Publishers Ltd, p. 288.

4 Изразом „матрикс” означавам филмску трилогију, док се „*Матрикс*” односи на први филм. Као „матрикс” означавам сам виртуални свет; пошто гледамо догађаје у шестој верзији тог света, почетно слово је мало.

5 Милидраг, П. (2011) Зашто је Нео нов? Историја филозофије и трилогија Матрикс, *Theoria* 54, 1, Београд, Српско филозофско друштво, стр. 69–94.

6 „Хегеловски инспирисану”, што ће рећи инспирисану Хегеловом (Hegel) филозофијом историје. Сматрам да би се Матрикс без озбиљнијих проблема дао протумачити и на залеђу његове *Феноменологије духа* (упућивања на то понудио сам у претходном тексту), али то не само да би превазилазило простор који ми стоји на располагању већ би и захтевало познавање тог Хегеловог дела које умногоме превазилази моје.

Књиге пророка Исаије (יְשׁוּעָה) говори много о Агенту Смиту.⁷

Но, такође, он је и агент или, у преводу, делатник. Агент је „особа (или друго биће) које је субјекат/носилац (*subject*) неке радње када она постоји. Дуга историја приписује својству 'бити агент': а) поседовање способности да се изабере између могућности и б) бити у стању да се учини оно што је изабрано. Деловање је тада посматрано као узрочна моћ”, објашњава нам угледни филозофски речник.⁸ Српски или хрватски превод енглеске речи *agent* потврђује и проширује речено: узрочник, сила, средство, посредник, заступник,⁹ а Матичин га *Речник* заокружује: радник, стваралац.¹⁰

За брата и сестру Вачауски (Wachowskis), Агент Смит је, дакле, пре свега неко ко нешто ради (искива, ради!) и ко тиме нешто производи. Рад, сврховита делатност, могућност избора, заступник, то је Смит. Укратко, он је субјекат радње у Матриксу, баш као што је то и Нео.

Сва побројана одређења била би саморазумљива да није у питању компјутерски програм с вештачком интелигенцијом.¹¹ На који начин та чињеница одређује његово делање? Како тумачити оно што се код њега појављује као емоција? Шта Смита мења? Зашто постаје вирус? Зашто пропада? Шта та пропаст доноси свету машина и пробуђених (реалном свету)? Шта „искива”, који је резултат његовог делања? Да ли је, као „крвник који убија”, Агент Смит негативац у филму?

Одговори на два темељна питања већ су сада белодани. У Матриксу постоји један и само један негативац, а то је Шифрант који у првом делу издаје остале пробуђене и предаје Морфеуса Агенту Смиту. Смит је само програм и као такав нема вредносне принципе деловања. Као и остали агенти, и Смит је створен да пази и одржава матрикс уклањањем потенцијалних извора нестабилности система, као што су

7 На то нас место упућује регистарска таблица Смитових кола на почетку другог дела, IS 5416. На енглеском, у верзији Библије краља Џејмса (James), стихови гласе: „Behold, I have created the smith that bloweth the coals in the fire, and that bringeth forth an instrument for his work; and I have created the waster to destroy”.

8 „Agent” in Honderich, T. (ed.) (1995) *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford: Oxford University Press, p. 18.

9 „Агент”, у: Бујас, Ж. (2005) *Велики енглеско-хрватски рјечник*, Загреб: Накладни завод Глобус, стр. 34.

10 „Делатник”, у *Речник српскохрватскога књижевног језика* (1967), Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска, том I, стр. 650.

11 На основу радње у трилогији јасно је да је поседује, јер је у стању да учи, да се прилагођава и да решава проблеме у новим ситуацијама.

црвене пилуле,¹² мањкави или застарели програми или пробуђени људи. Сад, што то значи уништавање пробуђених не имплицира моралну неприхватљивост, јер, још једном, Смитови принципи деловања нису ни морални ни неморални; они су аморални (изванморални), *он је програм* који обавља функцију за коју је створен; пас који нас угризе није неморалан, нити зао, већ је само опасан. На овом месту морамо додати да ни машине, Смитове творце, не треба посматрати као негативце не само зато што су машине (бесмислено је говорити о моралу машина), већ, и то је кључно, што *њихов циљ баш као и циљ пробуђених људи јесте изванморалан*: опстанак. Питање опстанка није морално питање.¹³ У томе нема разлике између мотива људи и машина: нестанак матрикса смртоносна је опасност за машине, баш као што су агенти и машине чувари смртоносна опасност за пробуђене. Утолико што и једна и друга страна имају апсолутно право на опстанак, њихова дела усмерена ка остварењу тог права не могу се мерити моралним категоријама.¹⁴ Сасвим је друга ствар да ли је њихово виђење друге стране као смртоносне опасности оправдано; нећемо погрешити ако кажемо да је резултат целокупног догађања у Матриксу управо оповргавање те фундаменталне поставке. Но, о том потом.

Да се Матрикс може схватити и као проблематизовање универзалности примене моралних принципа сведочи и Неов избор после разговора с Архитектом. Претходних пет верзија Неа одабрало је спас Зајона, односно њихово делање било је мотивисано искључиво моралним принципима, тј. дужностима према људској раси. Међутим, они *нису постизали циљ*, ослобођење људи: ма колико бирали „праву ствар”, „исправно” и „морално” поступали, они су били неуспешни. Изузетно морални и крајње неуспешни. Одређивање Неове воље у складу с „принципом свеопштег законодавства”¹⁵ сваки пут је водило пропасти Зајона.

Такође, тзв. емоције које показује Смит то никако не могу бити – бес, мржња, презир, безосећајност, гађење – јер он је *програм*, он нема живо тело које је онтолошка основа емо-

12 Зашто их Пророчица толико воли у другом филму?

13 Зато не само да се не зна ко је први почео рат (уп. I 0.40.09), већ то уопште није ни важно; ко зна, можда су и овај рат „сви почели први”.

14 Да, али машине с вештачком интелигенцијом убијају људе да би опстале и пошто су вештачке интелигенције има смисла говорити о моралности њихових поступака. Вратићемо се на то.

15 „Ради тако да максима твоје воље увек може послужити као принцип свеопштег законодавства”, гласи Кантов (Kant) категорички императив. Деловање које се темељи на љубави, саосећању, бризи за ближње и слично за Канта није морално деловање.

ција; његове „емоције” тек су командне линије у компјутерском програму који јесте он. У Матриксу постоје два света, свет матрикса и стварни свет, и њихов је онтолошки однос јасно дефинисан паралелизмом: догађаји у матриксу утемељени су у стварном свету. Отуд, можемо расправљати чему служе Смитове емоције, али у свету матрикса не можемо о њима мислити као о истинским емоцијама. Можда је реч о средствима за бољу комуникацију с људима, можда су изрази додатних могућности програма које се активирају да би се остварио циљ; у сваком случају, реч је о, лајбницовским језиком речено, добро заснованим феноменима.¹⁶ Стога, Смитове „емоције” морамо редуковати на програм и на вештачку интелигенцију и не дозволити да утичу на разумевање његовог лика, јер га оне као такве не одређују. Дакле, код Агента Смита ништа од морала и емоција.

* * *

У *Матриксу*, Агент Смит се појављује као један од неколико агената и његову посебност при пут срећемо у разговору са заробљеним Морфеусом. У том нам разговору саопштава следеће: „Морам да одем одавде. Морам да се ослободим. Кад уништимо Зајон нема потребе да више будем овде” (I 40.50).

Остатак говора, о матриксу као зоолошком врту, о томе како не може да поднесе „смад” људи, о првом, савршеном матриксу, поређење људи с вирусима, говори о Смитовом односу према људима, о, на крају крајева, његовој савршеној примерености властитој сврси као агента система. Међутим, из тога никаквом нужношћу не следи оно што он види као нужност – властито ослобађање од/из матрикса. У најмању руку, врло чудне тврдње за један програм. Јер како се и чега он може ослободити и зашто? Где један програм с вештачком интелигенцијом може пребивати доли у матриксу? Зашто постојање у матриксу види као затвор и која га унутрашња (унутарња?) нужност нагони да изађе из њега? Где и како он може постојати изван матрикса? Како он сам

16 У најмању руку веома проблематично тумачење „емоција” код Смита могућно је наћи у многим текстовима. За мржњу, уп. Schuchardt, R. M. What is the Matrix, in: Yeffeth, G. наведено дело, р. 18. За поређење Смита с „полуделим компјутером”(?) Gordon, A. *The Matrix: Paradigm of Postmodernism?* Part II, исто, р. 113. За програме који могу „имати духовне карактеристике људског бића” Bostrom, N. Are We Living in the Matrix?, исто, р. 278. За непосредовано тумачење Смитових речи о смаду људи у матриксу, уп. Korsmeyer, C. Believing, Touching, Truth, in *The Matrix and Philosophy: Welcome to the Desert of the Real*, ed. Irwin, W. (2002), Chicago and La Salle: Open Court, pp. 48–49. Озбиљно тумачење емоција код Смита нуди: Lloyd, P. B. Glitches in The Matrix . . . and How to Fix Them, in Yeffeth G. nav. delo, pp. 124–149.

види ту могућност? Зашто осећа *неужност* да буде слободан? Уништење Зајона и свих пробуђених људи не значи да више не постоји потреба за агентима. Зашто Смит сматра да тада више неће постојати потреба за њим у матриксу? Напросто, не знамо зашто се Смит издваја од осталих агената, зашто је и он одабран; Вачауски нам о томе ништа не кажу, барем не на овом месту.

На основу првог филма, најдаље што можемо стићи у трагању за одговорима на постављена питања јесте, поново, врло општи ниво: има нечег у Смитовој вештачкој интелигенцији што га нагони на „прелазак” у стварни свет. Постојање тог „нечег”, тај извор Смитове различитости указује на радикалну разлику између њега и осталих агената, јер је претпоставка ослобођења то да се Смит *може* у некој мери самоодредити, тј. *може* бити слободан у односу на своје сврхе и на параметре задате програмом који га чини. Иако и даље одлучно тврдим да је основна поставка првог дела трилогије доследни платонизам, Смитова тврдња о нужности властитог ослобађања отвара пут да се у наставку напусти платонистички оквир *Матрикса*.

Још једна ствар овде је важна: пробуђени људи, Морфеус, у првом филму решење виде у уништењу матрикса, не у некаквој интеграцији, „мирољубивој коегзистенцији” или међузависности два света.¹⁷ Агент Смит, међутим, као део виртуалног света, решење види у властитом остварењу у стварном свету,¹⁸ *он је тај* који нам најављује правац промене главних ликова у филму: Смит ће запосести Бејна на почетку другог дела, Нео ће зауставити машине на његовом крају, на исти начин на који је дотад могао само да зауставља метке у матриксу. У *Матриксу*, ослобођење за пробуђене значи уништење матрикса, за Смита пак значи само прелазак у стварни свет; његов циљ, напросто, још увек није деструктиван, какав у првом делу јесте циљ пробуђених.

Да би се „ослободио” Смит се мора сукобити с Неом. Тај сукоб (реални, а не вербални) на крају првог дела мења обојицу. Пошто је умро, Неа више не одређују навике веровања у законе унутар матрикса,¹⁹ он задобија многе моћи које смо

17 Код пробуђених први зачетак те идеје срећемо тек у другом делу, у разговору заповедника Хамана с Неом; уп. II 0.35.45–37.06.

18 На страну сада шта хоће тиме да постигне и шта је за њега слобода. Интересује нас само чињеница да њено постизање види као могуће само уколико пређе у стварни свет.

19 За тумачење навика веровања код Неа, види Милидраг, II., нав. дело, стр. 75–76.

дотад сретали само код агената (брзина, снага, сагледавање матрикса какав он стварно јесте).

Смит такође умире (тј. „умире“) у том сукобу, јер васкрсли Нео продире у њега и разара га, те самом Смиту чини оно што Смит као агент чини људима у матриксу. Агент Смит напросто није могао да асимилује Неа, тј. дигитално Ја г. Андерсона (уп. I 0.38.28), и утолико бива превладан (Хегелово *Aufhebung*), докинут, бива укинут-до-наредне-верзије која ће у себи интегрисати оно што му је Нео у сукобу пренео. Агент Смит каквог га затичемо у првом филму мора бити негиран (баш као и Нео), та верзија програма мора бити унапређена, морају бити одбачена унутрашња ограничења и мора бити створена верзија 2.0 Агента Смита,²⁰ но, у свету Матрикса, она је могућа само као вирус.

Нео је тај који ослобађа Смита, јер, захваљујући сукобу с њим, Агент Смит постаје вирус.²¹ Зато је сукоб с Неом прави почетак, без тог сукоба унутрашња нужност која га нагони да се ослободи остала би неделатна. Без тог сукоба, Нео би остао супермен у матриксу, а Смит само агент система.

Да је Нео Одабрани сазнајемо на крају првог дела, а да је Смит вирус и крвник на почетку другог. Прво с чим се сусрећемо када је Агент Смит у питању јесте таблица на његовом аутомобилу, Исаија 54.16. Први показатељ Смитове новоосвојене слободе јесте слушалица коју шаље Неу; он је сада слободна вештачка интелигенција, не више у потпуности одређена програмом који јесте, слободна да се „учита“ и у стварни свет, у пробуђене (други показатељ), што се убрзо и догађа, преузимање Бејна, те да се мултипликује (трећи показатељ).²²

Наредна важна сцена за разумевање Смитових преображаја долази након Неовог разговора с Пророчицом (II 0.42.15), када се Смит заједно с многим својим копијама сукобљава с Неом. То је једино место у трилогији на којем чујемо Смитове рефлексије о томе шта се догодило: „Наша повезаност. Не схватам сасвим како се то догодило. Можда се део вас утиснуо у мене, преписао или копирао. Сада је то небитно, шта год да се догодило, догодило се с разлогом ... Убио сам вас, г. Андерсон, гледао како умирате. С извесним уживањем, могу додати, а онда се нешто догодило. Нешто

20 „Не схватам како се догодило. Можда се део вас утиснуо у мене. Преписао се или копирао. Сада је то небитно“ (II 0.49.15).

21 Наравно, важи и обрнуто, захваљујући Смиту Нео постаје Одабрани, али то није тема овог текста.

22 Промена код Смита видљива је у његовом изгледу: одело му је сада сасвим црно, а наочаре имају нешто другачији облик.

за шта сам знао да је немогуће, али се ипак догодило. Уништили сте ме, г. Андерсон. Знао сам правила и шта треба да чиним, али нисам. Нисам могао. *Био сам присиљен стати, присиљен одбити послушност.* И сада сам овде због вас, г. Андерсон. Због вас више нисам агент овог система. Променио сам се, искључен сам. Нови човек такорећи, попут вас, очито слободан” (II 00.49.11–50.20).²³

Како ово разумети? Смиту је јасно да је у њему дошло до некакве интеграције момената које му је Нео пренео у сукобу; он не разуме како, баш као ни ми, али то је уистину небитно. Важан је резултат, то да је он сада „слободан”, од неких ограничења (убрзо ћемо видети којих) и слободан да се учита у стварни свет. Али шта он то није учинио, која је правила прекршио? Јасно је да их је прекршио зато што је слобода постала делатна, али зашто је био „присиљен стати”, присиљен одбити послушност? Послушност према коме, према командним линијама програма који га чини, према својим творцима, према властитој сврси? Не треба превидети да Смит говори у пасиву „био присиљен”; био присиљен на слободан чин? Или је можда обрнуто: био присиљен на неслободни чин? Шта је то уопште требало да учини? „Присиљен одбити послушност” за последицу има „постати вирус”, последица слободе јесте да је сада вирус. Може изгледати да је слободан захваљујући оним моментима које је добио од Неа, али то не објашњава присиљеност на слободу, тиме се евентуално може објаснити могућност самоодређења. Нимало нисам сигуран да је на ова питања могуће дати задовољавајући одговор. Можда ове тврдње уопште нису више рефлексije о сукобу с Неом (иако сумњам у то).

23 „Our connection. I don't fully understand how it happened. Perhaps some part of you imprinted onto me, something overwritten or copied. That is at this point irrelevant, what matters is that whatever happened, happened for a reason. ... I killed you, Mister Anderson, I watched you die. With a certain satisfaction, I might add, and then something happened. Something that I knew was impossible, but it happened anyway. You destroyed me, Mister Anderson. Afterward, I knew the rules, I understood what I was supposed to do but I didn't. I couldn't. I was compelled to stay, compelled to disobey. And now here I stand because of you, Mister Anderson, because of you I'm no longer an agent of the system, because of you I've changed – I'm unplugged – a new man, so to speak, like you, apparently free”. Енглески израз *apparently* преводим с *очито*, јер та реч задржава темељну вишесмисленост енглеског израза: *појава* и *привид*. Појава уопште не мора бити привид, може бити само изглед, очитовање суштине, али може, баш као и оно што је очигледно. Осим тога, *очито* може садржавати и одређену иронијску ноту, јасно присутну код Смита („Нови човек такорећи...”).

Да ли је и за њега слобода само спозната нужност, каква је за Спинозу (Spinoza) или Хегела?²⁴ Иако доноси додатне проблеме, наставак Смитовог говора крије и неке, хегеловске путеве ка одговорима:

„Но, као што знате, изглед може варати, што ме враћа на разлог зашто смо овде. Нисмо овде зато што смо слободни него зато што нисмо. Нема бежања од разума, порицања сврхе, јер, као што обојица знамо, без сврхе не бисмо ни постојали. [Смитове копије:] Сврха нас је створила. Сврха која нас повезује. Сврха која нас подстиче. Која нас води. Која нама управља. Сврха је та која нас одређује. Сврха која нас спутава. [Смит:] Овде смо због вас г. Андерсон, да вам узмемо оно што сте ви покушали узети од нас. Сврху” (I 50.28–51.11).²⁵

Наведене Смитове речи откривају нам да Матрикс има и трећег субјекта догађања, Смитовог творца и творца целокупног матрикса. Наравно, реч је о сплету Архитекта-Пророчица.²⁶ Њихово присуство не може нам показати Нео, јер је човек и претпоставка је да има слободну вољу, да се самоодређује (колико? „Сврха” Неа?). Смит је програм и за њега та претпоставка засигурно не може важити, па све промене код њега морамо свести на непосредни делотворни узрок његових дела, командне линије програма, и на њему трансцендентни сврховни узрок, постављен од његовог творца, те уколико се ипак појави некаква слобода она само и једино може бити дата. Како се то може разабрати из Смитових речи?

Наиме, док у претходном цитату Смит каже да је сада „очито слободан”, у наставку тврди да нема слободе, нема бежања од сврхе, од разума (*reason*) или, још боље, од разлога (*reason*), јер говори о сврхама.

Његове сврхе као агента система одредио је програм и његов творац, видели смо које су то. Након сукоба с Неом он постаје слободан, вирус. Самим тим, он више није ограничен

24 Наравно, у *врло врло* различитом значењу; плус Енгелс (Engels) у *Анти-Дирингу*.

25 „But as you well know, appearances can be deceiving, which brings me back to the reason why we're here. We're not here because we're free, we're here because we're not free. There's no escaping reason, no denying purpose – because as we both know, without purpose, we would not exist. It is purpose that created us. Purpose that connects us. Purpose that pulls us. That guides us. That drives us. It is purpose that defines. Purpose that binds us. We're here because of you, Mister Anderson, we're here to take from you what you tried to take from us. Purpose.”

26 О томе нас обавештава сам Архитекта у разговору с Неом: „Ако сам ја отац матрикса, она му је без сумње мајка” (II 1.49.01).

и обавезан сврхама и предодређеним циљевима које је имао као агент система. Сада и он може одређивати властите циљеве; за њега, то су владавина над матриksom, те прелазак у стварни свет. Он, дакле, сада барем унеколико одређује самог себе, јер може делати и у складу са самопостављеним циљевима. Међутим, он је био „присиљен стати”, „присиљен одбити послушност”, то су апсолутно кључне тврдње. Ако је био присиљен на слободу, истом је био присиљен да постане вирус. Уколико је ипак био присиљен на неслободу, такође је био присиљен да постане вирус. Да ли га је Нео присилио на нешто? Не, Нео га је само уништио. Осим тога, Смит као да заборавља да се у првом делу, пре сукоба с Неом, сам искључио из система, када је током саслушавања Морфеуса извадио слушалицу из уха. Да ли је и на то био присиљен?

Нешто је друго створило верзију 2.0 Агента Смита, такође са некаквом сврхом. Из Смитових речи („нема бежања од разума/разлога, нема порицања сврхе”) јасно је да је, упркос избореној слободи, он и даље свестан да има некакву своју трансцендентну сврху. Сада, Смит као вештачка интелигенција има извесну слободу у постављању властитих циљева, али као *произведена* вештачка интелигенција и даље има унапред дате сврхе које га одређују, али као вируса. Због тога се и његова слобода мора сагледавати у контексту њему предодређених сврха, сама слобода на коју је приморан служи постизању његове инхерентне, *унапред постављене сврхе као вируса* и та сврха више није бити добар агент система...

Имамо, дакле, двојност у циљевима: Агент Смит има властите циљеве које ће покушати да оствари, али има и себи трансцендентне циљеве, постављене од свог творца. И то је бескрајно важно: радећи на остваривању властитих циљева, владавина над матриksom и прелазак у реални свет, Смит ће испуњавати неку њему трансцендентну сврху.²⁷ Која је то сврха, која је сврха Агента Смита *као вируса*? Која је сврха Неа као Одабраног?

Ако постоји трансцендентна сврха, а постоји код Смита засигурно, постоји и план који је у њеној основи; ако постоји план постоји и ум који га је створио; у Матриксу је тај ум персонификован у сплету Архитекта-Пророчица. Њихов ум влада светом Матрикса. Архитекта је створио ма-

27 Иста се ствар догађа с Неом, иако касније: испуњавањем најличнијег циља, спасавања Тринити, он успева да оконча рат.

трикс; можемо претпоставити да је одговоран и за друге вештачке, „одвојене” интелигенције, барем у матриксу.²⁸

Знамо да му је циљ створити уравнотежени матрикс и знамо да је ово његова шеста верзија; у томе му врло активно помаже Пророчица. *И Смит и Нео остварују њихову промисао, њихов план, шести пут.*

Ову тезу, сматрам, поткрепљују Архитектине речи у разговору с Неом, јер је иста ствар на делу и код њега:

„Твој живот је збир остатка неуравнотежене једначине својствене програмирању матрикса. Производ су аномалије коју, упркос искреном труду, нисам успео да елиминишем из иначе математички прецизног склада. Иако га савесно избегавам, проблем *није неочекиван, те, отуд, ни изван контроле* што те је на крају неизбежно довело овамо” (II 1.46.30–58).²⁹

Два момента овде привлаче пажњу. Прво, то да је Нео производ аномалије, он сам јесте аномалија система. Друго, Архитекта тврди да цео проблем који изазива Нео није изван контроле, да је и сам Нео као аномалија део плана. Потврда за то јесте то што је реч о шестом матриксу и шестом Неу; и његова је слобода контролисана, урачуната у план.³⁰

Ако то важи за Неа, онда то још и више мора важити за Агента Смита: он не може бити ништа друго до још једна аномалија, под још већом контролом, јер је створен од

28 *Одвојена интелигенција* био је филозофски назив за анђеле у средњем веку. Они су одвојени од тела, односно постоје као чисти умови. У филозофским оквирима не видим да је ни на један други начин могућно објаснити име једног од програма, оног који чува Пророчицу, да не кажемо име њеног анђела чувара – Серафим („Штитим оно најважније”). Серафими су, иначе, род анђела који се налазе уз сам престо хришћанског Бога, они су његови чувари и брину се о њему (престолу, наравно). Према томе, белодано је место Пророчице у Матриксу.

29 „Your life is the sum of a remainder of an unbalanced equation inherent to the programming of the Matrix. You are the eventuality of an anomaly, which, despite my sincerest efforts, I have been unable to eliminate from what is otherwise a harmony of mathematical precision. While it remains a burden assiduously avoided, it is not unexpected, and thus not beyond a measure of control. Which has led you, inexorably... here”.

30 Део те контроле јесте и Архитектин план обнове Зајона. Међутим: „Не обавиш ли то, доћи ће до катаклизмичног рушења система које ће убити сваког ко је повезан с матриксом, што ће, заједно с уништењем Зајона, на крају довести до изумирања *целе људске врсте*... да ли си спреман преузети одговорност за смрт свих људи на свету”, дакле и људи који су у матриксу (II 1.50.33–51.00). Зашто уништење Зајона води изумирању људи? Зашто машине напросто не униште Зајон, већ Архитекта допушта Неу да одабере 23 људска бића и обнови Зајон (уп. II 50.25)? Зашто нестанак Зајона, нестанак пробуђених који угрожавају матрикс, угрожава сам тај матрикс? Да ли и како постојање Зајона доприноси стабилности матрикса?

сплета Архитекта-Пророчица.³¹ Слободе Неа и Агента Смита допуштене су не би ли се постигао циљ – уравнотежени матрикс – те се и један и други појављују као агенти, као делатници ума који влада матриксом, били свесни тога или не. У вези с Агентом Смитом још и можемо бити у двојби да ли је свестан властите трансцендентне сврхе као вируса, но када је Нео у питању сасвим је јасно да он ње није свестан.³²

Резултат сукоба Неа и Агента Смита у Матриксу јесте њихова пропаст, али и постизање мира, некакво уравнотежење матрикса, чиме је остварен план Архитекте-Пророчице. Тај сплет користи Смитов интерес да завлада матриксом и светом машина, те користи Неов интерес да спасе Тринити и да ослободи људе, зарад постизања равнотеже која би омогућила опстанак машина; но, као што ћемо видети, то има своју цену коју машине и вештачке интелигенције морају да плате. Сада је важно да су и Смит и Нео само средства остваривања плана,³³ они улазе у сукоб, мењају се, бивају уништени и мењају однос пробуђених и вештачких интелигенција; резултат је равнотежа и окончање рата.

Успут, кратка рефлексивна о смислу плана Архитекте-Пророчице. Обавештени смо да је прва верзија матрикса била савршена, али да је пропала, те да се од тада покушава створити уравнотежени матрикс. Сама метода покушаја и погрешака говори да сплет Архитекта-Пророчица нема божанске особине, иако јесте творац. Питање: зашто творац допушта зло и патњу у свету? Не, одговор ипак није да су Архитекта и Пророчица зли или да не воле људе; они су створили први, савршени матрикс „где нико не пати, где би сви били срећни” (I 1.28.20). Но, он је пропао.

31 Вероватно само од Архитекте, али пошто не знамо њихов тачан однос и њихов појединачни допринос догађањима у матриксу, нећемо погрешити ако сплет именујемо као твораца.

32 „Дјелатност која их [принципе] покреће и ставља у битак јесу човјечја потреба, нагон, нагнуће и страст. До тога да нешто остварим и доведем до битка, мени је много стало, ја морам бити код ствари, ја хоћу да извршењем будем задовољен. Сврха за коју ја треба да будем дјелатан мора на сваки начин бити и моја сврха; ја при тому уједно морам задовољити своју сврху, па макар та сврха за коју сам дјелатан имала још и многе друге стране *с којих ме се она ништа не тиче*”, Хегел, Г. В. Ф. (1966), *Философија повијести*, Загреб: Напријед, стр. 27–28.

33 „Није опћа идеја оно што се предаје опреци, борби и опасности; она се, ненападнута и неопштењена, држи у позадини. Ваља то назвати лукавошћу ума што он допушта да страсти [тј. интереси појединаца] за њега дјелују, при чему страдава и трпи штету оно чиме он себе ставља у егзистенцију”, тј. појединци, Хегел, Г. В. Ф. нав. дело, стр. 38. Ипак, треба додати да се концепт Архитекте-Пророчице као ума који влада догађањима у Матриксу у суштаственом аспекту разликује од Хегелове замисли, јер је персонификован.

Цео тај процес покушаја и погрешака у светлу постојања патње може се посматрати као теодицеја, односно оправдање творца због зла које постоји у свету. Наиме, Лајбниц (Leibniz) је сматрао да је овај свет најбољи од свих могућих светова, што ће рећи да овај свет допушта највеће изобиље постојања и највеће изобиље ствари које нису у међусобној противречности, између којих влада хармонија. Дакле, на пример, рекао би Лајбниц, у нашем свету не може постојати једнорог или црни снег зато што би њихово постојање, иако у самом себи без противречја, било у противречности с постојањем неких других ствари; целина једног света с једнорозима и црним снегом скривала би у себи противречност те он, иако можда и савршенији, бољи и с већим изобиљем од овог који постоји, није могућ, јер је противречан.

Покушаји Архитекте-Пророчице да створе уравнотежени матрикс, а последице тога, не заборавимо, односе се и на стварни свет, дакле говоримо о целини свега што јесте у Матриксу, протумачиве су као покушаји стварања непротивречног, а најбољег света. Сплет Архитекта-Пророчица као творац не може а да не допусти зло и патњу јер се показало да је савршени матрикс немогућ. Има смисла испитивати да ли су њихови поступци „неморални”, јер су одговорни за патњу људи, али такође има смисла и правдати њихове поступке с обзиром на то да је савршени матрикс противречан, те је, отуд, патња неизбежна.

* * *

Сада можемо покушати протумачити резултат гигантомахије Неа и Смита скраја трећег дела. Захваљујући свом раду, и један и други стекли су извесну слободу. Слобода обојице креће се у оквирима које је одредио сплет Архитекта-Пророчица и који сплет сматра да њихова слобода „није изван контроле”.³⁴ И један и други аномалије су система које треба да послуже за његово уравнотежење. И један и други имају сасвим личне разлоге. У гигантомахију улазе као потпуно равноправни, сада и Смит има моћи које је дотад имао само Нео, може да лети, на пример.

Питања. Ко побеђује и како побеђује? Нео? Он је мртав. Смит? Смита више нема. Машине – вештачке интелигенције?

³⁴ *Апсолутно* се не сме превидети да спочетка поступке пробуђених људи увелико одређује глас Пророчице; Морфеус је за то савршен пример. Неова слобода резултат је и очигледног смањења утицаја Пророчице на његове одлуке; тешко је не приметити његов прилично уздржан, можда скептичан став према њој у другом делу. У трећем делу већ разговарају као равноправни и, то је само мој утисак, као да је присутно извесно одбијање/неповерење код Неа.

Пробуђени људи? Испуњавају ли Смит и Нео њима самима трансцендентну сврху, постављену планом Архитекте-Пророчице? Зашто Смит не успева да оствари своје циљеве, зашто не побеђује, шта остаје од Агента Смита? Каква је разлика у њиховим циљевима? Да ли су ти циљеви по нечему слични? Резултат њихове борбе јесте неко макар и привремено примирје. Због чега они морају страдати да би се оно постигло, зашто њихова борба мора бити борба на живот и смрт? Да ли уравнотежење матрикса захтева нестанак и једног и другог? Зашто сукоб на крају *Матрикса* ни шести пут није био довољан за уравнотежење матрикса? Зашто Смит не може да схвати Неов одговор на питање зашто наставља да се бори: „Зато што сам тако изабрао“?

Размотримо циљеве с којима два лика улазе у гигантомахију. Слобода. Сви је желе. Морфеус хоће да ослободи људе од матрикса, Шифрант хоће да се ослободи од стварног света (да не кажемо: да се ослободи од слободе), Агент Смит хоће да ослободи машине и вештачке интелигенције од пробуђених и хоће себе да ослободи од матрикса, Нео хоће да ослободи човечанство. Какве су разлике у поимању слободе код Смита и Неа?

Слободу Смит види као самовољу, он не покушава ништа друго до да своју вољу уздигне на ниво општег принципа, што као последицу има укидање (слободе) свих других. Видели смо какав би био Смитов свет – врло досадан, јер би у њему постојао само Смит. У једном тренутку, непосредно пре разговора Неа с Архитектом, на Неово питање шта хоће, Смит одговара: „Још ниси схватио? ... Желим исто што и ти. Желим све” (II 1.42.23–35); видели смо да то значи власт над целим световима. То је његов самопостављени циљ као вируса, свет у којем је само један слободан.

Тачно: његов је циљ крајње партикуларан, намере врло себичне, његов је интерес екстремно егоистичан, он је „гладан” моћи и власти, усмерен искључиво на остварење властите бескрајне амбиције. Смит „припада посве безобзирно једном циљу”, како би то рекао Хегел, апсолутној контроли над оба света. Значи ли то да је „гори” од Неа, да је „неморалан”, да га треба „осуђивати”, да ли би било боље да га уопште није ни било? Не значи и то не само зато што је програм: „Који школник није доказивао за Александра Великога, за Јулија Цезара да су ове људе гониле такве страсти и да су зато били неморални људи? Из тога одмах слиједи да је он, школник, бољи човјек него они, јер у њега нема таквих

страсти, доказујући то на тај начин што не осваја Азију, што не побеђује Дарија, Пора”!³⁵

Постављамо свакако најважније питање овог текста: да ли би уравнотежење матрикса и окончање рата било могуће без оваквог Агента Смита?³⁶

Уколико је одговор негативан, а очевидно јесте такав, јер без Смита-вируса ни би било ни Неа-Одабраног, онда нимало није важно какав Смит јесте, добар, лош, зао, већ које су последице његовог делања на општем нивоу радње у Матриксу. Он, баш такав какав јесте, испуњава своју сврху коју има као вирус и његово делање једнако је суштствено за постизање мира и стабилности колико је то и Неово. Он није светскоисторијска личност за Матрикс, каква јесте Нео, јер у његовим циљевима није било ничег општег, већ тек деспотске самовоље која га и уништава. Смитов циљ, „све”, није „уман” јер неминовно води барем наставку рата, али без његовог деловања на остварењу тог и таквог неумног циља рат никад не би био окончан.

Окрећемо се поимању слободе код пробуђених. Да ли Нео уистину жели све, како то мисли Смит? Неово поимање слободе и поимање слободе пробуђених доживљава радикални преображај током трилогије. „Док год матрикс постоји људска раса *никад* неће бити слободна” каже Морфеус у *Матриксу* (I 0.43.48), додајући у наставку да је то једнако крају рата. За пробуђене је, дакле, на почетку слобода еквивалентна уништењу матрикса и, последично, уништењу машина. Таква победа значила би потпуну превласт људи и то је еквивалентно Смитовом „све”, апсолутна победа и апсолутна власт над оба света. До проблематизације тог концепта слободе долази у разговору Неа са заповедником Хаманом на контролном нивоу Зајона, наравно на почетку другог дела: „[П]онекад мислим на све оне људе још прикопчане на матрикс и кад погледам ове машине морам помислити да смо некако укључени у њих”.³⁷ То је темељан увид, наиме, да у свету Матрикса ни људи ни машине не могу постојати једни без других. Захваљујући том увиду, појам слободе не може више подразумевати уништење машина и матрикса, јер би значео барем смртну опасност за опстанак људи, и пробуђених и непробуђених. Хегеловски речено, дијалог

35 Хегел, Г. В. Ф. нав. дело, стр. 37.

36 Исто питање на другачији начин: да ли би окончање рата било могуће без оваквог Неа?

37 „Да желимо, могли бисмо их смрскати”, наставља Хаман, „Но, морамо размислити шта би било са светлима, грејањем, ваздухом. – Машине и ми потребујемо једни друге. То желите истакнути” (II 0.35.45–37.06).

између Хамана и Неа указује на напредак свести о слободи код пробуђених. Садржај те другачије свести јесте спознаја да нема слободе без машина: ако и само ако машине онда и само онда људи (и обрнуто). Између њих влада однос еквиваленције.

Током другог и трећег дела о промени у поимању слободе практично нисмо обавештавани, пробуђени говоре о „окончању рата”, али шта то значи и даље знамо само на основу Морфеусових речи из првог филма. Тек у разговору већ слепог Неа са, претпостављамо, врховном вештачком интелигенцијом, сазнајемо да окончање рата имплицира *и* опстанак пробуђених *и* опстанак матрикса *и* опстанак вештачких интелигенција. Када на крају гигантомахије и битке за Зајон дечак пробуђенима саопштава „[p]ат је готов. Рат је завршен” (III 1.55.55–1.56.12) нико не мисли да то значи „победили смо” или „матрикс је уништен“ или „машине су поражене” или „Нео је победио” (већ: „Нео је успео”, осам пута поновљено, да заустави рат). Уместо тога, „рат је завршен“ за људе значи међусобно признање права на опстанак и мир.

Овакав процес „учења”, „образовања” духа, напредовања свести о томе шта је слобода не срећемо код Агента Смита. За њега је пораз сваки исход који не значи испуњавање оног: *ja* „хоћу све”. У гигантомахију с Неом он улази као у сукоб на све или ништа: или ће Нео постати Смит или ће Смит бити уништен. Међутим, зато што је *добрио* ту битку изгубио је све.

Ни сплет Архитекта-Пророчица не остају при првобитном концепту уравнотежења матрикса. Захваљујући опасности од Смита они такође увиђају да је цена која мора да се плати признање пробуђенима права на живот и признање права на буђење из матрикса.³⁸ Да ли је то био план од почетка? На основу разговора Архитекте и Пророчице скраја трећег дела не стиче се утисак да јесте. То не треба да чуди, јер слобода напросто не може бити део „математички прецизног склада” (Архитекта). Из разговора с Неом видно је да је Архитекта свестан проблема, али такође и то да у том тренутку још увек мисли да га може ставити под контролу („проблем није неочекиван, па чак ни изван контроле”), све до тог разговора Нео се креће у „очекиваним” оквирима, и не пада му на памет да допусти ослобађање људи из матрикса.

38 О томе нас обавештава Архитекта, буквално главом и брадом (јер само његову главу видимо у кадру), у разговору с Пророчицом на крају трећег дела: „—Шта је са осталима? —Са којим осталима? —Са онима који хоће напоље. —Очигледно ће бити ослобођени” (III 1.53.37).

Захваљујући Агенту Смиту, свест и Неа и вештачких интелигенција напредује, те увиђају да је почетна дилема „или ми или они” била лажна, да нису пробуђени ти који нужним начином угрожавају опстанак машина, нити су машине те које нужним начином угрожавају опстанак људи, већ, управо супротно, да *нужним начином* или постоје и једни и други или их уопште нема. Спознају те еквиваленције донела је опасност звана Агент Смит и његово разумевање слободе. Смит је довео до увида да постоји и трећа могућност односа људи и машина/вештачких интелигенција, међусобно признање права на опстанак. *Без Агента Смита тај увид не би био могућ.*

С обзиром на све изложено, сматрам да можемо говорити (да будемо мало помпезни), о светскоисторијском доприносу Агента Смита свету Матрикса, јер: а) захваљујући сукобу са Смитом Нео постаје Одабрани, б) захваљујући Смиту људи увиђају да право на живот и слободу не имплицира уништење машина и ц) захваљујући Смиту машине увиђају да морају признати људима право на буђење и опстанак, уколико желе да постигну равнотежу.

Смит је створен да би, заједно с Неом, „исковао” нови почетак, то су биле њихове крајње сврхе. Он је морао бити крвник, јер је само као крвник могао „распалити” супротност с Неом до екстрема, и тиме довести до промене свести и људи и вештачких интелигенција.

Покушајмо још понудити одговоре на питања спочетка овог дела текста. Ко, дакле, побеђује? Побеђују људи и вештачке интелигенције. И Смит и Нео испуњавају своју трансцендентну сврху тиме што су довели до завршетка рата. Смит не успева да оствари своје циљеве, јер су вештачке интелигенције и људи увидели да не могу опстати једни без других. Борба са Смитом мора бити борба на живот и смрт за људе и интелигенције зато што је у питању њихов опстанак; за Неа, рекло би се, не мора, али јесте, јер му Смит не оставља никакву другу могућност; сам Смит пак, због воље за моћ, борбу види као борбу на живот и смрт. И Смит и Нео морају страдати у гигантомахији јер обојица представљају аномалију, Смит као вирус, Нео као супермен у матриксу. Први сукоб, на крају *Матрикса*, није довољан за уравнотежење, јер још увек немамо ни Крвника ни Одабраног,³⁹ слобода за људе тада је још увек апстрактна, те је и резултат тог сукоба само Неова слобода у матриксу, неактуализована у

39 То је смисао Неове тврдње са самог краја првог дела: „Нисам дошао да вам кажем како ће се ово завршити. Дошао сам да вам кажем како ће почети” (I 2.03.08).

стварности;⁴⁰ вештачке интелигенције такође још увек мисле да могу без признања људи.

Зашто Смит не може да схвати Неов одговор на питање зашто наставља да се бори: „Зато што сам тако изабрао“? Зашто Нео допушта Смиту да га претвори у себе? Да ли се Нео предаје? Или можда тиме обесмишљава Смитову вољу за моћ и тиме га поражава? Који је смисао Смитовог увида да је сврха живота да се оконча, те који у слободи, истини, миру и љубави види тек илузије и конструкције људског ума? На ова питања немам одговор, јер би за то било потребно много више простора и, бојим се, добро познавање источњачких традиција мишљења.

Било како било, сматрам да је импресивно то што су, барем у оквирима ове интерпретације Вачауски својим филмом допустили не само оделотворавање једне тако спекулативне идеје, каква је Хегелова идеја филозофије историје, већ и да су то допустили чак трипут, и код Неа и код Агента Смита и код сплета Архитекта-Пророчица.⁴¹

Немогућност да одговорим на последња питања потврђује да је интерпретација понуђена у овом тексту апстрактна и парцијална, да *нема намеру* да претендује на то да буде права, истинита, најбоља или свеобухватна, јер не жели да једно овакво (уметничко) дело затвара у Прокрустову постељу метафизичког начина мишљења. Као и свако велико мисаоно и уметничко остварење, и Матрикс је богатији него што ће то *иједна* интерпретација која претендује на истинитост и свеобухватност *икад* моћи и замислити.

ЛИТЕРАТУРА:

Бујас, Ж. (2005) *Велики енглеско-хрватски рјечник*, Загреб: Накладни завод Глобус.

Grau, C. (ed.) (2005), *Philosophers explore The Matrix*, Oxford, Oxford University Press.

Хегел, Г.В.Ф. (1966). *Филозофија новијести*, Загреб: Напријед.

Honderich, T. (ed.) (1995) *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford: Oxford University Press.

Милидраг, П. (2011) Зашто је Нео нов? Историја филозофије и трилогија Матрикс, *Theoria* 54, 1, Београд, Српско филозофско друштво, стр. 69–94.

40 За то, тумачено у хегеловском кључу, уп. Милидраг, П. нав. дело, стр. 76–77.

41 Није случајно што Хегел тако „ради“ у Матриксу, уп: Wilber, K. (2004) *The Many Meanings of The Matrix*.

ПРЕДРАГ МИЛИДРАГ

Речник српскохрватскога књижевног језика (1967), Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска.

Wartenberg, T. E. (2003) *Philosophy Screened: Experiencing The Matrix*, *Midwest Studies in Philosophy* 27, pp. 139–152.

Wilber, K. (2004) *The Many Meanings of The Matrix* (интервју с Леријем (Ланом) Вачауским) 27. април 2009, 10. фебруар 2014. <http://www.youtube.com/watch?v=7GI5Oxh56NY>; транскрипт интервјуа, 19. јул 2004, 10. фебруар 2014. <https://integrallife.com/integral-post/many-meanings-matrix-transcript>

William, I. (ed.) (2002) *The Matrix and Philosophy: Welcome to the Desert of the Real*. Chicago and La Salle, Open Court.

Yeffeth, G. (ed.) (2003) *Taking the Red Pill: Science, Philosophy and Religion in The Matrix*, Chichester: Summersdale Publishers Ltd.

Филмови и текстови сценарија:

Matrix, 1999, SAD, Warner Bros, The Wachowski Brothers, DVD, Warner Home Video, 2002. Scenario: <http://www.imsdb.com/scripts/Matrix,-The.html> (приступљено 10. фебруара 2014).

Matrix Reloaded, 2003, SAD, Warner Bros, The Wachowski Brothers, DVD, Warner Home Video, 2003. Scenario: <http://www.imsdb.com/scripts/Matrix-Reloaded,-The.html> (приступљено 10. фебруара 2014).

Matrix Revolutions, 2003, SAD, Warner Bros, The Wachowski Brothers, DVD, Warner Home Video, 2003. Scenario: <http://www.horrorlair.com/movies/scripts/matrixrevolutions.pdf> (приступљено 10. фебруара 2014).

Predrag Milidrag

University in Belgrade, Institute for Philosophy and Social Theory, Belgrade

TOWARDS A BIOGRAPHY OF AGENT SMITH

Abstract

The article analyzes transformations of the character of Agent Smith in *The Matrix* trilogy against the background of Hegel's ideas in his *The Philosophy of History*. The chain of events in the trilogy is understood as a progress of the consciousness of freedom and mutual recognition of humans and artificial intelligence. Agent Smith is a key figure in that process because thanks to him a) Neo becomes the One, b) humans realize that the right to live and to freedom do not imply destruction of the Matrix and the machines and c) artificial intelligence realizes that in order to achieve the balance of Matrix they have to recognize to humans the right of awakening from the Matrix into existence. Besides that, the article analyzes the role of the plexus Architect-Oracle as a creator of the plan that Neo and Smith carry out, bringing the virtual world into balance; also, a basis is shown for possible theodicy of the actions of that plexus.

Key words: *Matrix, Neo, philosophy of history, Wachowskis, Hegel, theodicy*

